

KULKEMISTA JA PAIKALLAAN OLEMISTA ILMAISEVAT VERBIT
KAINUUN MURTEEN VERBISANASTOSSA

Suomen kielen
kandidaatintutkielma
Oulun yliopisto
11.1.2019

Laura Vattula

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkielman aihe	1
1.2. Kainuun murrealue ja sen piirteet	2
1.3. Aiempi tutkimus	4
1.4. Käsitteet	5
1.4.1. Koloratiivikonstruktio	5
1.4.2. Tilapäismuodoste	5
2. TUTKIMUSAINEISTO	6
2.1. Aineiston esittely	6
2.2. Aineiston rajaus ja luokittelu	6
2.3. Kainuun murteiden piirteet aineistossa	7
3. TEORIATAUSTA JA MENETELMÄT	8
3.1. Sosiolingvistiikka ja sanastontutkimus	8
3.2. Menetelmät	8
4. ANALYYSI	11
4.1. Kulkemista ilmaisevat verbit	11
4.2. Paikallaan olemista ilmaisevat verbit	19
4.3. Yhteenveto	25
5. PÄÄTÄNTÖ	29
LÄHTEET	32
LIITE	

1. JOHDANTO

1.1. Tutkielman aihe

Tutkielmassani tarkastelen Kainuun murreosanastoa verbien osalta. Tässä kandidaatintutkielmassa murreosanalla tarkoitetaan *Suomen murteiden sanakirjan johdannon* (SMSJ 1989:12) tavoin yleiskielestä rakenteeltaan ja muodoltaan poikkeavaa sanaa, joka esiintyy joillakin murrealueilla. Kokoelma jonkin alueen murteessa esiintyviä sanoja muodostaa sanaston. Tavoitteenani on tutkia Minna ja Maiju Seppäsen kokoaman Pienen Kainuun murteen verbisanaston verbeille annettuja merkityksiä. Tarkastelen sitä, täsmävätkö ne muualle, esimerkiksi *Suomen murteiden sanakirjaan* (SMS 1985–2008) kirjattuihin merkityksiin. Lisäksi tutkin lekseemien levikkiä ja etymologiaa. Tutkimuskysymykseni ovatkin seuraavat:

- Ovatko aineistossa esitetyt verbien merkitykset yhteneviä lähteiden kanssa?
- Millaisia verbit ovat alkuperältään?
- Mainitaanko lähteissä lekseemin esiintymisalueeksi Kainuun murrealue?

Olen asunut koko lapsuuteni Kuusamossa, samaten vanhempani ovat asuneet siellä lähes koko ikänsä. Siten lapsuudenkodissani kotiseutuni murre kuuluu melko vahvana. Kuusamo on osa Kainuun murrealuetta, joten monet Kainuun murteen piirteet kuulostavat minusta kotoisilta. Kuusamon murre on kuitenkin pohjalaistunut, eli saanut piirteitä pohjalaismurteista (Räisänen 1982: 12), joten Kainuun murreosanasto on minulle osittain vierasta. Juuri siksi sitä onkin hyvin mielenkiintoista tutkia – se on osittain tuttu, osittain vieras. Osa aineistosta esiintyvistä verbeistä esiintyneen melko suppealla alueella, joten siksikin ne ovat minulle tuntemattomia. Pohjimmiltaan sanastossa on kuitenkin jotakin hyvin tuttua.

Toinen perusteeni tutkia aihetta on yleinen mielenkiinto murteita kohtaan: murteet ovat aina kiinnostaneet ja puhututtaneet niin kielitieteilijöitä kuin *maallikoitakin*¹. Voidaan puhua jopa suoranaisestä murrebuumista. Mauno Kosken mukaan murrebuumi on ”mur-

¹ *Maallikko* on tässä yhteydessä neutraali käsite, jonka tarkoituksena ei ole arvottaa eikä loukata. Käsitteellä tarkoitetaan henkilöä, jolla ei ole kielitieteellistä koulutusta (Vaattovaara 2009: 26).

teella kirjoittamisen ja murteelle kääntämisen yleistymistä ja leviämistä uudenlaisiin teksteihin” (Koski 2002: 53). Viime vuosikymmeninä onkin julkaistu laaja valikoima murre-tutkimuksia, murteella tuotettuja tekstejä ja näkemyksiä murteista. Murre-sanakirjojakin on ilmestynyt jo lukuisia sekä kansantajuisina että kielitieteellisempinä versioina. (Mantila 2004: 336–339.) Murteella on julkaistu katekismuksiakin (Koski 2002: 50–51). Murteita pidetään hauskoina ja niitä käytetään humoristisin keinoin esimerkiksi pakinoissa ja sarjakuvissa. Kiistattomasti murre on myös kiinteä osa identiteettiä: se asettaa puhujan jonkin ryhmän sisälle ja kertoo, mistä henkilö luultavasti on kotoisin. (Mantila 2004: 336–339.)

1.2. Kainuun murrealue ja sen piirteet

Suomen murteet jaetaan itä- ja länsimurteisiin, joidenkin jaotteluiden mukaan (mm. Paunonen 1999: 75–79) myös pohjoismurteisiin. Savolaismurteet, joihin myös Kainuun murteet lukeutuvat, kuuluvat itämurteisiin. *Suomen murteiden sanakirjassa* Kainuun murrealue jaetaan kolmeen osaan: etelä-, keski- ja pohjoisosaan. Pohjoisosaan luetaan kuuluvaksi Kuusamo, Posio ja Taivalkoski. Alueista suurimman, keskiosan käsittää Suomussalmi, Hyrynsalmi, Puolanka, Ristijärvi, Paltamo, Kajaani, Vuolijoki sekä Vaala. Eteläosaan kuuluvat Sotkamo ja Kuhmo. (Ks. liite.)

SMS:n (1985–2008) jaottelusta poiketen esimerkiksi *Kainuun murteiden ja nimistön oppaassa* Kainuun murteiden alueeseen luetaan mukaan myös Pudasjärvi ja puolet Ranuasta (Räisänen 1982: 12). Tutkimukseni kannalta on kuitenkin relevanttia käyttää *Suomen murteiden sanakirjassa* esitettyä jaottelua, sillä SMS (1985–2008) on aineiston tarkastelussa yksi merkittävimmistä lähteistä. Lisäksi aineistossa keskitytään lähinnä Suomussalmen ja Hyrynsalmen sanastoon, joten murrealueen määrittelyn laajuus Pudasjärven ja Ranuan osalta ei juurikaan vaikuta tutkimukseen.

Alpo Räisänen on jakanut Kainuun murrealueen piirteet kolmeen ryhmään: 1) vanhat savolaispiirteet, jotka erottavat Kainuun murteen lännessä ja pohjoisessa naapureina olevista pohjalaismurteista, 2) piirteet, jotka erottavat Kainuun murteen muista savolaismurteista sekä 3) muut Kainuun murteen piirteet. Tässä esittelen niistä keskeisimmät. Räisäsen mukaan Kainuun murrealueella *ts*:n vastine on savolaismurteille tyypillisesti *ht* lähes

koko alueella. Käytössä ovat siis muodot *mehtä* ja *kahtoo* yleiskielisten asujen *metsä* ja *katsoo* sijaan. Pitkä *a* ja *ä* ovat muuttuneet diftongeiksi (esimerkiksi *maa* > *moa*), mutta etenkin Koillismaalla ja Vaalassa piirrettä esiintyy yhä harvemmin. Sama alueellinen variaatio näkyy *e*-vartaloisten verbien preesensin 3. persoonassa: yleiskielisten asujen *käskee* ja *itkee* sijaan esiintyy muotoja *käsköö* ja *itköö*. Preesensin yksikön 3. persoonassa on usein käytössä pääte *-pi* ensi tavun diftongin tai pitkän vokaalin ja kolmannen tavun diftongin jäljessä, kuten verbeissä *soapi* 'saa', *syöpi* 'syö' ja *haravoepi* 'haravoi'. Kainuun murteessa esiintyy myös diftonginreduktiota, jolloin kaikki *i-*, *u-* ja *y-* loppuiset diftongit ääntyvät väljemminä lukuun ottamatta pariääntiöitä *ui*, *yi*, *iu* ja *iy*. Siten Kainuussa ei sanota *köyhä poika laulaa kauniisti* vaan *köyhä poeka laolaa kaoniisti*. (Räisänen 1982: 15–19.)

Muista savolaismurteista erottavia piirteitä ovat jälkitavujen *a-* ja *ä-*loppuisien vokaaliyhitymien edustumat sekä monikkotyyppi *akkoilla*, *lampiilla* ja *kantoista*. Jälkitavujen yhtymät *-aa* ja *-ää* esiintyvät Kainuun murteissa usein muodossa *-oa* tai *-eä*, esimerkiksi *kalloa* 'kalaa', *ruvetkoa* 'ruvetkaa' ja *leipeä* 'leipää'. Yhtymät *-oa*, *-öä*, *-ea* ja *-eä* esiintyvät kirjoitettuna näennäisesti yleiskielisessä asussa, mutta murretta puhuttaessa ero on nähtävissä: kainuulaiset muodot eivät äänny kolmi- vaan kaksitavuisina, esimerkiksi *kor.keä* ja *kok.koan*. Kolmannessa yhtymäryhmässä *-ua*, *-yä*, *-ia* ja *-iä* on alueellista variaatiota, mutta yleisimmin esiintyy muotoja *-uo*, *-yö* ja *-ie*, kuten esimerkeistä *piippuo* 'piippua', *soapi kysyää* 'saa kysyä', *poekie* 'poikia' ja *soapi kärsie* 'saa kärsiä' näkyy. (Räisänen 1982: 20–23.)

Muita Kainuun murteiden piirteitä ovat muun muassa partitiivityyppi *emäntätä* ja *kivikkota*, monikon 1. persoonan muodot *tulemma* tai *me ~ myö tullaan*, monikon 2. persoonan muodot *te ~ työ tuletta* (joillakin alueilla myös *te ~ työ tulija* 'te tulitte'). Lisäksi alueesta riippuen preesensin monikon 3. persoonan muodot ovat joko tyyppiä *antavat* tai *antaat* '(he) antavat'. (Räisänen 1982: 23–25.)

1.3. Aiempi tutkimus

Oulun yliopistossa saman tyyppistä murreosanaston tutkimusta kuin minäkin ovat tehneet Mirko Kovalainen sekä Marika Tornio. Kovalaisen (2011) pro gradu -tutkielma *Murreosat Kirsti Vähäkankaan Räntätty Raaheksi –murrepakinoissa* käsittelee Raahen murreosanastoa. Tornion (2008) tutkielma *Kansandialektologinen tutkimus ei-kielitetielijän murrekäsitteistä sanaston tasolla* taas käsittelee Oulun murretta. Sanastontutkimukseen liittyen nostan esille myös Vesa Jarvan (2003) väitöskirjan *Venäläisperäisyys ja ekspressiivisyys suomen murteiden sanastossa*. Yleisemmin sanastontutkimusta ovat käsitelleet väitöskirjoissaan muun muassa Eino Koponen vuonna 1998 (*Eteläviron murteen sanaston alkuperä: itämerensuomalaista etymologiaa*) sekä Leena Saarela vuonna 1997 (*Peruskoululaisten kirjoitelmien kehittyminen sanastotutkimuksen valossa*). Tutkimusta on tehty toki laajemminkin, mutta tässä yhteydessä ei ole relevanttia nostaa esille kaikkea.

Eniten edellä mainituista olen tutkinut Marika Tornion (2008) ja Mirko Kovalaisen (2011) pro gradu -tutkielmia. Niitä käytän joiltakin osin myös tutkielmani tukena ja esimerkkinä mahdollisista toimintatavoista sanastontutkimuksessa. Molemmat tutkielmat tosin ovat kansanlingvistisiä, toisin kuin oma tutkimukseni. Lisäksi teen tutkimusta parhaaksi näkemälläni tavalla, joten myös sen vuoksi oma tutkielmani eroaa monilta osin heidän tekemistään töistä.

Marika Tornion pro gradu -tutkielman (2008) kanssa yhteinen piirre on aineisto, jona toimii yhden tai useamman yksityishenkilön kokoama murreosanasto joltakin tietyltä alueelta. Tornion (2008) tapaan minäkin käytän *Suomen murteiden sanakirjaa* (SMS 1985–2008) yhtenä tärkeimmistä lähteistäni. Koska tutkielmani ei lukeudu kansanlingvistiikkaan, en ole kuitenkaan käyttänyt maallikoiden kirjoittamia sanakirjoja.

Myös Mirko Kovalainen (2011) on käyttänyt sekä SMS:aa että maallikoiden kirjoittamia sanakirjoja analyysinsä lähteinä. Hän on tutkinut murreosojen merkitystä, levikkiä ja etymologiaa kuten minäkin. Käytän hieman saman tyyppistä luokittelua tutkielmassani kuin Kovalainenkin (2011) aineistonsa verbien osalta, kun jaan verbit ryhmiin merkityksen, aihepiirien, alkuperän ja levikin mukaan. Tutkielmassani aihepiirien mukaan luokittelu esiintyy aineistoa rajaavana tekijänä. Analyysissa olevien sana-artikkelien rakenteessa noudatan saman suuntaista kaavaa kuin Tornio (2008) ja Kovalainenkin (2011) –

aluksi esitän murreosan ja aineistossa esitetyn esimerkin, jonka jälkeen seuraa varsinainen analyysi. Jokainen murreosa käydään läpi yksitellen esimerkkien ja muiden lähdetietojen avulla.

1.4. Käsitteet

1.4.1. Koloratiivikonstruktio

Koloratiivikonstruktiossa eli koloratiivirakenteessa on kaksi verbinmuotoa, joista ensimmäinen on A-infinitiivimuotoinen ja toinen on finiittimuotoinen verbi. Esimerkiksi *juosta jolkotti* on tyypillinen esimerkki. Suomessa koloratiivirakennetta on neljää eri tyyppiä, joista edellä mainittu on yleisin. Muita muotoja ovat *jolkotti juosta*, *juoksi jolkotti* sekä *jolkotti juoksi*. Koloratiivirakennetta käytetään murteissa sekä tyylikeinona muun muassa kaunokirjallisuudessa. (Heikkinen & Voutilainen 2009: 135–169.) Rakenteessa kuvaileva sana kuvailee merkityksellään pääsanaansa (Mikone 2002: 29). Aineistossani, kuten myös lähteissä, esiintyy koloratiivikonstruktioita hyvin usein ottaen huomioon, että kyseessä ei ole kovin yleinen rakenne.

1.4.2. Tilapäismuodoste

Tilapäismuodosteet ovat nimensä mukaisesti tilapäisiä tai jopa kertakäyttöisiä sanoja, jotka täyttävät hetkellisen ilmaisutarpeen. Sana siis voi syntyä hetkessä, jotakin tiettyä kielellistä tilannetta varten, eikä se välttämättä esiinny enää ollenkaan kielenkäytössä. Osa runsaastikin käytetyistä sanoista elää vain lyhyen aikaa. Niiden käyttö voi loppua esimerkiksi siksi, että niitä tarkoittavat asiat katoavat, tai niiden paikalle tulee muita, korvaavia sanoja. (Eronen 2007: 23.) Tällaiset sanat eivät yleensä päädy sanakirjoihin niiden hetkellisen käyttöiän vuoksi.

2. TUTKIMUSAINEISTO

2.1. Aineiston esittely

Minna ja Maiju Seppänen ovat koonneet Pienen Kainuun murteen verbisanaston, johon he ovat keränneet Kainuun murteessa esiintyviä sanoja merkityksineen. Kokoamistyö on aloitettu vuonna 2002, ja sanasto on julkaistu verkossa. Kokoelmassa on esitetty 133 murrenanaa. Olen rajannut niistä aineistooni 21 sana-artikkelia kandidaatintutkielman rajallisen pituuden huomioon ottaen. Useille verbeille on esitetty merkityksen lisäksi myös esimerkki sanan käytöstä tyypillisessä asiayhteydessään. Kaikkien sanojen kohdalla esimerkkiä ei ole, sillä kokoajiansa mukaan sanasto on vielä kesken. Sanasto perustuu pitkälti tekijöiden havaintoihin lähinnä kotimurteestaan. Minna ja Maiju Seppänen ovat listanneet verbejä, jotka ovat heidän mielestään keskeisimpiä, arkikielessä käytössä olevia murteellisuuksia teonsanojen sanaluokassa. Aineisto on siten etupäässä Suomussalmen ja Hyrynsalmen murrenanaa.

Sanaston kahdesta laatijasta toisella, Minna Seppäsellä, on kielitieteellisiä opintoja myös suomen kielestä. Maiju Seppäsellä sen sijaan ei ole lingvististä taustaa. (Seppänen Minna, sähköpostiviesti 27.9.2018.) Aineistosta on mahdotonta eritellä kummankaan tekijän erillistä osuutta tai sitä, kuinka paljon Minna Seppäsen lingvistinen tausta on vaikuttanut työhön. Siten tämä tutkimus ei lukeudu kansanlingvistiikan piiriin. Tässä yhteydessä olisikin relevanttia puhua *semimaallikoista*. *Semimaallikoina* voidaan pitää henkilöitä, joista osalla on lingvististä koulutusta, mutta osalla ei (Saviniemi 2015: 93).

2.2. Aineiston rajaaminen ja luokittelu

Sanaston laajuuden vuoksi aineistoa täytyi rajata, jotta sitä olisi mielekästä tutkia kandidaatintutkielman kokoisessa opinnäytteessä. Luokittelin verbit käyttökontekstin ja merkityksen mukaan yhdeksään ryhmään, joista valitsin kaksi aineistokseni. Yhdeksästä ryhmästä valikoitui juuri kulkemista ja paikallaan olemista ilmaisevat verbit, sillä lekseemien määrä oli sopiva. Lisäksi nämä kaksi ryhmää muodostivat loogisen parin, jota on helppo tarkastella yhdessä. Aluksi kahdessa ryhmässä oli yhteensä 30 verbiä, mutta jouduin karsimaan niistä yhdeksän pois yleiskielisyyden vuoksi. Karsitut lekseemit olivat *kaohottoa*,

kuurottoa, luokkoutuo, läsötteä, potaltoa, rahmuilla, reppasta, rekalehtoa sekä tormata. Siten kulkemista ilmaisevien verbien ryhmään jäi kaksitoista lekseemiä: *hönttästä, jompie, karnasta, köytteä, lerkkasta, lontostoa, länttästä, päkitteä, ruikasta, syhkästä, völjäötyö ja örnästä.* Paikallaan olemista ilmaisevia lekseemejä jäi hieman vähemmän, yhdeksän: *jornottoa, jutkottoa, konottoa, lorsottoa, mällötteä, vänötteä tai vänksötteä, vökälehteä, vötkytä sekä örnötteä.* Yhteensä aineistossani on siis 21 verbiä rajauksen jälkeen.

2.3. Kainuun murteiden piirteet aineistossa

Aineistossa esiintyy Kainuun murteen tyypillisiä piirteitä, joista esittelen tässä keskeisimmät. Sanaston verbeissä jälkitavujen *a-* ja *ä-*loppuisissa vokaaliyhtymissä pitkät vokaalit ovat diftongiutuneet muotoon *-OA* tai *-eA*. Tämä piirre näkyy esimerkiksi verbeissä *köytteä, päkitteä, lontostoa* ja *konottoa*. Pitkä *a* tai *ä* voi olla diftongiutunut myös asuun *-UA*, mutta sellaisia tapauksia ei esiinny aineistossa. Jälkitavujen *a-*loppuiset vokaaliyhtymät voivat myös olla laventuneet päätteistä *-UA* ja *-iA* muotoon *-UO* ja *-ie* kuten sanoissa *jompie* ja *völjäötyö*. Sanastossa esiintyy diftonginreduktiota, jossa suppenevien diftongien jälkimmäiset vokaalit esiintyvät väljentyneinä. Näin on sanaston verbissä *völjäötyö*, jossa diftongi *-äy* on redusoitunut muotoon *-äö*.

3. TEORIATAUSTA JA MENETELMÄT

3.1. Sosiolingvistiikka ja sanastontutkimus

Tutkielmani on sosiolingvistista tutkimusta, alalajiltaan sanastontutkimusta. Esittelen tässä lyhyesti, mitä sosiolingvistiikka ja sanastontutkimus ovat. Sosiolingvistiikan käsite syntyi 1950-luvulla ja vakiintui käyttöön Yhdysvalloissa 1960-luvun puolivälissä. William Labovin teosta *The Social Stratification of English in New York City* (1966) pidetään sosiolingvistiikan klassikkona. Kyseinen teos on vaikuttanut eniten kaikista teoksista sosiolingvistiikan tutkimusalaan ja sen kehitykseen. Sosiolingvistiikassa tarkastellaan kielen yhteyksiä yhteiskuntaan. (Nyholm 1982: 111–115.) Heikki Paunosen sosiolingvistiikassa tutkimuksen tavoitteena on kielen, kieliyhteisön ja kielenkäyttäjien sekä kielenkäyttötilanteiden keskinäisen yhteyden selvittäminen (1982: 35).

Sanastontutkimus eli leksikologia tutkii kielen sanoja, sanojen keskinäisiä suhteita ja sanojen suhdetta kielenulkoiseen maailmaan (Häkkinen 1985: 46). Leksikologian osa-alueita ovat etymologia, leksikaalinen morfologia, sanasemantiikka sekä leksikografia. Etymologisissa tutkimuksissa tutkitaan sanaston ikää, alkuperää ja sanastossa tapahtuneita muutoksia, leksikaalisessa morfologiassa sananmuodostusta, sanasemantiikassa sanojen merkitystä, leksikografia taas on sanakirjojen kirjoitusta. (Häkkinen 1990: 9.) Tässä tutkielmassa keskitytään erityisesti sanojen merkitysten tarkasteluun ja vertailuun sekä etymologiseen tutkimukseen.

3.2. Menetelmät

Luokittelen verbisanaston ryhmiin, jotta voin rajata aineistokseni sopivan kokoisen joukon verbejä. Sen jälkeen käyn läpi aineiston sanat ja tutkin, ovatko ne yleiskielisiä vai ainoastaan murteissa käytössä olevia verbejä. Rajaan pois yleiskieliset tapaukset *Nyky-suomen sanakirjan* (NS 1951–1961) sekä *Kielitoimiston sanakirjan* (KS 2017) avulla. NS (1951–1961) on kattava, kuusiosainen sanakirja, joka kuvaa viime vuosisadan alkupuolen keskeistä kielenkäyttöä suomessa (Kotus: Nykysuomen sanakirja, viitattu 8.1.2019). KS (2017) sen sijaan kuvaa yli 100 000 sana-artikkelillaan nykyisen suomen yleiskielen kes-

keisen sanaston. Se onkin suomen kielen sanakirjoista ajantasaisin. Sanakirjaa on julkaistu sekä sähköisenä että painettuna. (Kotus: Kielitoimiston sanakirja, viitattu 8.1.2019.)

Rajauksen jälkeen vertailen aineistossa esiintyviä lekseemien merkityksiä murre-sanakirjojen vastaavien sanojen merkitykseen. Samalla tutkin myös verbien levikkiä. Suomen murteet kuvaava, kahdeksanosaisena painettu *Suomen murteiden sanakirja* (SMS 1985–2008) toimii tärkeimpänä lähteenä *kursuta*-verbiin saakka (Kotus: Suomen murteiden sanakirja, viitattu 8.1.2019). Siitä eteenpäin ei ole saatavilla painettuja tietoja, joten käytän lähteenäni sähköisenä julkaistua SMS:aa (*Suomen murteiden sanakirjan verkkoversio*, SMSV) sekä mikrofilmejä (Suomen murteiden sana-arkisto, SMSA), joista löytyy tietoja vielä julkaisemattomista murre-sanoista. SMS:n verkkoversioon julkaistaan vuosittain 6 000 uutta sanaa. Tähän mennessä sanakirja kattaa aakkosvälin *a–lofka*. Valmiissa verkkosanakirjassa tulee olemaan noin 350 000 sana-artikkelia. (SMSV, viitattu 8.1.2019.) SMSA:ssa on yli 8 miljoonaa murre-sanatietoa noin 400 000 sanasta. Arkisto koostuu materiaalista, jota alettiin kerätä 1900-luvun alussa SMS:aa varten. Tiedot ovat ylhäällä sanalipuilla, joita säilytetään Helsingissä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen (Kotus) arkistossa. (Kotus: Pääkokoelma, viitattu 8.1.2019.) Tutkimuksessani olen käyttänyt Oulun yliopiston kirjastossa säilytettäviä 492 mikrofilmirullaa, jotka sisältävät kopioita SMSA:n sanalipuista (Oulun yliopiston verkkosivut, viitattu 8.1.2019).

Lisäksi käytän apunani merkityksen ja levikin tutkimisessa Karjalan kielen verkkosanakirjaa (KKS 2009, viitattu 22.11.2018). KKS (2009) on alun perin julkaistu vuonna 2005 painettuna, kuusiosaisena sanakirjana sisältäen lähes 83 000 hakusanaa (Kotus: Karjalan kielen sanakirja, viitattu 8.1.2019). Tutkimuksessani olen käyttänyt sanakirjan verkkoversiota sen helpon saatavuuden ja käytön vuoksi. Etymologian tutkimisessa tukeudun *Suomen sanojen alkuperään* (SSA 1992–2000) sekä *Suomen kielen etymologiseen sanakirjaan* (SKES 1955–1981).

Mirko Kovalainen on käyttänyt pro gradu -tutkielmassaan (2011) hieman saman tyyppisiä menetelmiä. Aineistoni rajaaminen yleiskielisyyden suhteen on samanlainen, mutta muuten en ole noudattanut Kovalaisen esimerkkiä rajauksessa. Hänen aineistonsa on hyvin erilainen erityisesti siksi, että se on kerätty murreteksteistä ja sisältää sanoja kaikista sanaluokista. Analyysin tukena olen käyttänyt monia samoja lähteitä kuin hänkin:

SMS:aa (1985–2008), SMSA:a, SMSV:ta sekä SSA:ää (1992–2000). Analyysien rakenteet muistuttavat toisiaan, sillä kumpikin esittelee ja analysoi aineistonsa sanat aakkosjärjestyksessä. Tutkielmani poikkeaa hieman siltä osin, että analyysissani esitän verbit aihepiirinsä mukaan kahteen ryhmään jaettuna.

4. ANALYYSI

Analyysissä esitän aineiston lekseemit sana-artikkeli kerrallaan, ensin kulkemista, sitten paikallaan olemista ilmaisevat verbit. Ensin ilmoitan tutkittavan lekseemin lihavoituna, ja sen perässä mainitsen mahdollisen aineistossa esitetyn merkityksen sanalle puolilainausmerkkien sisällä. Jos aineistossa on annettu verbin käytölle esimerkki, se on esitetty lekseemin alapuolella kursivoituna. Sen alla on varsinainen analyysiosio, jossa kuvaan lähteiden avulla verbin muita mahdollisia merkityksiä sekä levikkiä ja etymologiaa. Analyysiosion alla on vielä lähteiden esimerkkejä sanan merkityksestä ja käytöstä levikkittöineen. Olen merkinnyt hakasulkein lähteiden esimerkkien selventävät lisäykset, esimerkiksi käännökset. Kaarisulkeilla olen merkinnyt esimerkkien lausahduksiin kiinteämmin liittyvät osat. Sekä hakasulkein että kaarisulkein merkityt kohdat ovat suoraan lähteiden esimerkeistä, ne eivät ole minun lisäämiäni. Jokaisen sana-artikkelin kohdalla tutkittava verbi on alleviivattu esimerkeissä.

4.1. Kulkemista ilmaisevat verbit

1. *Hönttämästä* 'kulkea turhaan, tiuhaan, edestakaisin'

Tuota ne on tuota Siikarannan ja Karhunkierroksen välillä talaven hönttämässä.

Suomen murteiden sanakirjassa (1985–2008) esiintyy vastaava yleiskielinen ilmaus hönttämässä. Merkitykseksi kuvataan 'touhuta, vouhottaa'. 'Touhuamiseen' ja 'vouhottamiseen' sisältyy myös aineistossa kuvatun tapaista 'edestakaisin kulkemista'. Merkitykset siten ovat hyvin lähellä toisiaan. Joitakin tietoja sanakirjaan on kerätty Kainuun murteelta, mutta lisäksi mainitaan myös Iisalmi ja Sonkajärvi (Pohjois-Savon murteet), Pyhäntä (Keski-Pohjanmaan murteet), Liminka (Pohjois-Pohjanmaan murteet) ja Kittilä (Kemin murteet).

Karjalan kielen sanakirjasta ei löydy tietoja kyseiselle lekseemille. *Suomen sanojen alkuperän* mukaan verbin *höntätä* alkuperä on lekseemissä *höntti*, joka tarkoittaa 'hassahtavaa, hupsua; nahjusta'. Verbijohdos *höntätä*, kuten myös *hönttiä*, *höntäillä*, *höntytä* ja *hönnätä*, tarkoittaa 'sinne tänne ryntäilyä', mutta myös 'hölmöilyä' ja 'huolimaton te-

kemistä'. Sanan *höntti* alkuperä lienee suomalainen, sillä se esiintyy Lönnrotin 1880-luvun teksteissä. (SSA 1992–2000 s. v. *höntti*.) Aineiston merkitys täsmää lähes täysin merkityksen 'ryntäillä sinne tänne' sekä 'touhuta, vauhottaa' kanssa.

Hönttäistä 'touhuta, vauhottaa tms.'

Ei tuosta [kirkkoon lähdöstä] taija tulla mittää, ku on tätä hönttäsemistä niin palijo. Pyhäntä.

Päiväkauvet siinä ulos ja sisään hönttäsoö. Puolanka. (SMS 1985–2008.)

Höntti 'hassahtava, hupsu; nahjus', *hönttiä*, *höntätä*, *höntäillä*, *höntytä*, *hönnätä* (: *höntään*) 'tehdä jotakin huolimattomasti, ryntäillä sinne tänne, hölmöillä'. (SSA 1992–2000.)

2. *Jompie* 'kulkea, kävellä'

Aineistossa ei ole esimerkkiä lekseemin käytöstä eikä muita tarkempia tietoja. SMS:ssa (1985–2008) esiintyy sana-artikkeli *jompia* merkityksessä 'laahustaa, kömpiä'. Esimerkkejä on Kainuun murrealueelta Suomussalmelta ja Sotkamosta, mutta levikkiä ei määritellä sen tarkemmin. Kyseessä voi mahdollisesti olla jopa vain Kainuun murteessa esiintyvä verbi. SMS:n (1985–2008) merkitykset kuvastavat hieman vaivalloisempaa kulkeamista kuin aineistossa kuvatut merkitykset. Merkitykset ovat siten osittain yhteneväiset. Muista lähteissä ei ole mainintoja kyseisestä lekseemistä, joten sanan etymologiasta ei voi sanoa mitään.

Jompia 'laahustaa, kömpiä tms.'

Tuo hevonen näkky hyvin hittaasti kävellä jompivan tuolla tiellä. Sotkamo.

Se [väsyksiin ajettu hirvi] väsy niin ettei enää juoksuaskelta soanu jompi lumessa. Suomussalmi. (SMS 1985–2008.)

3. *Karnasta* (juosta + karnasta)

Tuonne se juosta karnasi postie hakemaan.

Lekseemiä *karnasta* käytetään aineiston mukaan *juosta*-verbin kanssa. Kyseessä on korlatiivirakenne, jossa *Ison suomen kieliopin* mukaan "deskriptiivistä pääverbiä edeltää samaa toimintaa neutraalisti kuvaava verbi A-infinitiivin perusmuodossa" (VISK 2008: §450). SMS:ssa (1985–2008) on vastaava yleiskielinen sana-artikkeli *karnaista* merki-

tyksessä 'kipaista'. Merkitykset siten täsmäävät hyvin, sillä myös aineiston verbi vaikuttaisi kuvaavan 'kipaisemisen' kaltaista juoksemista. Esimerkeissä esiintyy Sotkamo, Ristijärvi ja Kajaani Kainuun murrealueelta sekä Pohjois-Pohjanmaan murrealueeseen kuuluva Utajärvi. Lekseemi esiintyne siis pääasiassa Kainuussa, mutta jonkin verran myös muilla murrealueilla. Lähteistä ei löydy tietoja sanan etymologiasta.

Karnaista 'kipaista'

Pian tästä minäik karnasen saunaan. Utajärvi.

Juosta karnasoo. Sotkamo.

Kun kartanollev vieras tulloo nin kissa uunillek karnasoo. Ristijärvi.

Ne [pommikoneet] mennäk karnasi. Kajaani. (SMS 1985–2008.)

4. *Köytteä* 'kävellä, kulkea jokseenkin päämäärätietoisesti'

Saonan takoa näöttivät köyttävän.

Aineistossa lekseemistä sanotaan seuraavasti: ”sopii kuvaamaan erityisesti vähänlätien ihmisten toimintaa”. *Suomen murteiden sanakirjan* verkkoversiossa (SMSV, viitattu 26.11.2018) lekseemille *köyttää* kerrotaan merkitykset 'sitoo köydellä' ja 'punoa köyttä tai nuuraa'. Lisäksi lekseemiä käytetään 'vaivalloisesta tms. (jonossa) kulkemisesta'. Sekä aineiston että SMSV:n merkitykset kuvaavat kyllä jonkinlaista kulkemista, mutta kävelemisen tapa erottaa ne toisistaan. 'Päämäärätietoinen' ja 'vaivalloinen' kuvaavat erilaista kulkemista. Merkitysten voisi kuitenkin sanoa olevan lähellä toisiaan. Levikki-tietoja on Kainuun osalta Puolangalta ja Kajaanista, muilta murrealueilta Utajärveltä (Pohjois-Pohjanmaan murteet), Pyhäjärveltä ja Nilsiästä (Pohjois-Savon murteet) sekä Juvasta (Etelä-Savon murteet).

SKES:n (1955–1981) mukaan verbi *köyttää* on substantiivin *köysi* johdos. Etymologisesti lekseemi palautuu karjalan, vatjan, viron ja liivin kieliin sekä inarin-, koltan-, ruotsin- ja piitimensaameen. Todennäköisesti samaan etymologiseen joukkoon kuuluvat myös tšeremissin, votjan, syrjäänin, vogulin ja ostjakin kielten vastaavat sanat. Siten verbin etymologia palautuu suomen sukukieliin.

*Köyttää*¹ 1. 'sitoo köydellä tai nuoralla tms.' 2. 'punoa köyttä tai nuuraa' 3. vaivalloisesta tms. (jonossa) kulkemisesta.'

Miestä tulla köytti tupa täötee. Juva.

Alak köyttääj jos äejot tänäpäpä juñnaaj joutuva! Utajärvi.

Kyllä sinnem (rajalle sotapalvelukseen) miehie köyttää. Kajaani. (SMSV, viitattu 26.11.2018.)

köyttää² = 'käyttää' (SMSV, viitattu 26.11.2018).

5. **Lerkkasta** 'käydä hyväntuulisesti, verkkiaan'

Tessu juosta lerkkasi rolloamaan ku isä tuli kottiin.

Lerkkasta tai *lerkkaista* vaikuttaa esiintyvän aina koloratiivirakenteessa. Aineistonmukainen merkitys esiintyy SMSV:ssa (s. v. *lerkkaista*, viitattu 26.11.2018), mutta sen lisäksi lekseemi liitetään myös 'juoruamiseen' ja 'heilumiseen'. Muuta levikkiä kuin esimerkkikatkelmien esiintymäpaikat ei lekseemille kerrota. Niiden perusteella voidaan todeta, että Kainuun murrealueen lisäksi verbiä *lerkkasta* tai *lerkkaista* käytetään ainakin myös Pohjois-Karjalan murrealueella Juuassa ja Valtimossa. Lekseemin käyttö ja merkitys näyttäsivät kuitenkin poikkeavan näillä alueilla Kainuun kulkemista tarkoittavasta verbistä. Käyttämistäni lähteistä ei löydy verbille etymologiatietoja.

Se kala kàehto se èi mää⁹ [nuotan] yli sitte kun ne làovvukset [= kohot] siinä hèilluul lerkkašsoo niin kuv veti sitä nuottoo kiiŕreellä. Juuka.

*Juoruamisesta: Tuo Kaisa se on selevittee lerkkassu sinulle sen asian. Valtimo. Vanahin tyttö männäl lerkkasi kirkolle. Sotkamo. (SMSV s. v. *lerkkaista*.)*

6. **Lontostoa** 'löntystä, kävellä raskain, hitain askelin'

Siellä ne vaen peräkannoa kävellä lontostaat ja kaljajjuonnista hoaveiloot.

Karjalan kielen sanakirjan (2009 s. v. *lontostoa*, viitattu 19.11.2018) kanssa aineistossa esitetyt merkitykset täsmäävät, molemmissa käytetään jopa samaa lekseeminmuotoa *löntystä*. Sen lisäksi sanakirjassa kuvaillaan merkitykseksi 'talsia, tallata'. Verbiä käytetään esimerkkien perusteella Venäjän puolella Vienan murteiden (Vuokkiniemi) sekä eteläkarjalaismurteiden alueella (Korpiselkä). SMSA:ssa lekseemin *lontostella* merkitykseksi annetaan lähinnä työssä laiskottelu tai vitkuttelu. Ainoa esimerkki on Pudasjärveltä. Käyttämistäni lähteissä ei ole lekseemin etymologiasta tietoja. Kuitenkin sanan etymologia palautunee suomen sukukieliin, koska verbiä esiintyy myös karjalan kielessä.

On lontoššettu on tallattu [esim. polku kuljettavaksi t. lattia likaiseksi]. Vuokkiniemi.

Kävellä lontostaa. Korpiselkä. (KKS 2009 s. v. *lontostoa*, viitattu 22.11.2018.)

Moititaan työssä: *siellä se laahustaa ja kömpelöipi*. Sanotaan: *mitä häntä siellä kuomuvaa, tekee työtä oikeen eikä aina lontostele, sinä tahot vain aikaasi tappaa*. Pudasjärvi. (SMSA s. v. *lontostella*.)

7. *Länttästü* 'kävellä määrätietoista tahtia'

Toas on soanu koko päevän perse voahossa kävellä länttästü.

KKS:ssa (2009, s. v. *läntysteä*, viitattu 22.11.2018) lekseemillä tarkoitetaan 'velttoa tai laiskaa liikkumista', toisin sanoin 'löntystämistä'. Venäjän puolella karjalan kielen murteissa verbiä esiintyy eteläkarjalais- (Korpiselkä ja Suojärvi) ja aunukselaismurteiden (Salmi, Säämäjärvi, Vitele ja Neekula-Riipuskala) alueella. SMSA:ssa esiintyy samantyyppinen lekseemi *läntätä* koloratiivirakenteessa *käydä*-verbin kanssa sekä 'vaivalla tai erikoisesti kävelemisestä tai juoksemisesta'. Lisäksi verbi esiintyy merkityksessä 'lyödä jotakin' ja 'asettautua lepäämään'. Tuntemattomalla alueella on käytössä myös lekseemi *länttä* tai *läntä* merkityksessä 'kulkea'. Kaikki esitetyt merkitykset siis eroavat ainakin jonkin verran aineistonmukaisesta merkityksestä, vaikka moni kävelyyn liittyykin. Merkitykset ovat kuitenkin melko lähellä toisiaan.

Esimerkkejä on koottu muun muassa Kangasniemeltä (Etelä-Savon murteet), Liperistä (Pohjois-Karjalan murteet), Parikkalasta (varsinaiset kaakkoismurteet), Sysmästä ja Tyttärsaaresta (Päijät-Hämeen murteet). Lähteissä ei mainita levikiksi Kainuun murrealuetta. Se ei kuitenkaan sulje täysin pois, etteikö sana voisi esiintyä Kainuussa. Tarkkoja etymologiatietoja lekseemille ei löydy, mutta KKS:n (2009) mukaan verbiä esiintyy ainakin suomen sukukielessä karjalassa.

Astuu läntystää. Korpiselkä.

Läntysteä. Suojärvi.

Häi väzyksis astui läntysti. Vitele. (KKS 2009 s. v. *läntysteä*, viitattu 22.11.2018.)

[Liikkaavasta] *Se käyvvä länttee.* Kangasniemi.

[Sisäänpäin kävelevästä, ruumistaan kävellessään huojuttelevasta] *se lynttejä länttejä.* Liperi.

'Lyödä jotakin' 'kävellä, juosta vähän vaivalla'. Parikkala.

'Lyödä'. *Se länttäs mua nyrkillä silimäkulumaa.* Sysmä.

‘Asettautua lepäämään’. *Levytniemessä oli isohko kivenjätkäle jonka viereen suo-
jaan läntättiin lepäämään syömisen peräst lättöpaen vieree räittäis itsens maak-
kaamaa ja korist niin koovaa vaik olis sittäsonntiainen mötrinny suusta siissä ei
olis havahtunnu. Tytärsaari. (SMSA s. v. läntätä.)*

‘Kulkea’. *Kyl se’oo jokapaikas länttäny [on paljon kulkenut]. Ei sää sen pare ol ku
muukka vaik sää olikki koko maailma länttäny. Paikka tuntematon. (SMSA s. v.
länttä, läntä.)*

8. **Päkitteä** ’juosta pikatahtia’

SMSA:ssa *päkittämisen* merkitykseksi annetaan ‘itsepäisesti väittäminen’, ‘itsensä täy-
teen syöminen’, ‘rehkiminen, ponnisteleminen’, ‘kulkeminen’ sekä ilmeisesti myös ‘em-
pinen, kakisteleminen’. Verbiä käytetään myös varpaita puristavista jalkineista. Mikään
näistä merkityksistä ei täysin täsmää aineiston kanssa, mutta ’kulkea’ on aineiston mer-
kityksen ’juosta pikatahtia’ kanssa läheinen. Esimerkeistä lähimmäksi osuu [s]e *männä*
päkkitti vuan kääntymätä (Sonkajärvi). Lekseemiä esiintyy esimerkkien perusteella Ala-
Satakunnan murteiden (Loimaa, Somero), perihämäläisten murteiden (Suoniemi, Tam-
pere, Lempäälä) sekä Pohjois- (Sonkajärvi) ja Etelä-Savon murteiden (Juva) alueella.
Kainuun murrealuetta lekseemitiedoissa ei mainita. Missään käyttämässäni lähteessä ei
ole verbin etymologiasta tietoja.

Kylpäs mää nyp päkitin ittein täyteen. Somero.

Kana, joka pesässä työntää munaansa. *Kana päkittää munaansa. Paikka tuntema-
ton.*

‘Ponnistella, rehkii’. *Kantoo päkitti yhtä kyytijä mäi piälle asti. Se oli vasta päki-
töstä, ku kankaalluonnissa kiriittii viimejstä lettijä tukile ja pitj pittee kovast. Juva.
‘Itsepäisesti haluta tahtaan perille’. *On se äijä vaan semmonen päkittäjä, että se
asiansa läpitte viä. Suoniemi (nykyään osa Nokkaa).**

*Ville on semmonen, minkä se kerran päähänsä panee, niin sitä se päkittää aina.
Sitä se vaan päkitti, eik ollu kuulevinansa minun puhettani. Lempäälä.*

Se männä päkkitti vuan kääntymätä. Sonkajärvi.

*Mitäs sitä nin päkität kyllä ton tommosen nyv vähemmälläkin saa sanotuks. Lem-
päälä.*

Nää saappaat päkittää varpailt. Tuntematon.

‘Inttää itsepäisesti jotakin asiaa’. *Se on semmonen pököpää että se päkittää vaan
sitä samaa asiaa ko se kerran päähänsä saanu. Tuntematon. (SMSA s. v. päkittää.)*

9. **Ruikasta** ’lähteä ja tulla perille äkkiä’

Se on ruikassu Ämmänsoareen.

Aineiston mukaan *ruikasemisessa* on ”hieman karkaamisen makua”. Lekseemiä ei löydy sanakirjoista, SMSA:kin on ainoastaan *ruikata*-verbi merkityksessä ‘ruikuttaa, valittaa, sylkeä’. Esimerkkejä on muun muassa Sortavalan seudun välimurteista (Sortavala), Etelä-Pohjanmaan murrealueelta (Lapua), Lounaismurteiden pohjoisryhmästä (Nousiainen), varsinaisista kaakkoismurteista (Parikkala), Etelä-Savon murrealueelta (Kangasniemi), sekä Pohjois-Savon (Kuopio) ja Ala-Satakunnan (Vampula) murteista. Etymologiatietoja lähteiden perusteella ei ole saatavilla.

Sylkii ruikkas lattiile. Sortavala.

[Kahvipannu] *ruikkas hällälle ku käännin selekäni vähä.* Paikka tuntematon.

En sure enkä ruikkaa, vaik luut pussis kannettais. Nousiainen.

Kualkoon vaikka kaks porsasta – ei meillä ruikata. Lapua.

‘Maiskuttaa’. Vampula. (SMSA s. v. *ruikata*.)

10. *Syhkästä* ’liikkua ja toimia (häiritsevän) vikkellästi’

Melekonen syhkäsie!

SMSA:ssa lekseemi *syhkästä* tai *syhkäistä* on usein koloratiivirakenteessa verbin *mennä* tai *kävellä* kanssa tarkoittaen pääsääntöisesti ’nopeaa liikkumista joko kulkuneuvolla tai jalkaisin’. Toisinaan se esiintyy myös itsenäisenä ilman koloratiivirakennetta. Merkitykset SMSA:ssa ja aineistossa ovat siis kutakuinkin samat. Kainuun murrealueen (Hyrynsalmi, Paltamo) lisäksi lekseemiä käytetään Pohjois-Savon murteissa (Iisalmi, Pielavesi) sekä perihämäläisissä murteissa (Orivesi). Etymologiatietoja ei löydy käyttämistäni lähteistä.

‘Liikehtiä nopeasti ja hermostuneesti edestakaisin’ *Aekasa istü ja jo tuas alakü kävelläs syhkästä.* Iisalmi.

‘Kulkea nopeasti jollakin kulkuneuvolla, esim. junassa, suksilla jne.’ *Siinä ei kauvvan nokka tohissu kujn olotiin kotona, junassa syhkäjestiin ensin ja loppumatka paineltiin pyörillä.* Pielavesi.

Mennä syhkäsöö. Paltamo.

Männäs syhkäsöö [tanssia]. Iisalmi. (SMSA s. v. *syhkäistä*.)

Kaolimella matteet kaolattiin, syhkästiiv vuaj ja sileätä tuli. Hyrynsalmi.

Koirakin mennä syhkäsi toisten koirain joukkoon tappelemaan. Orivesi. (SMSA s. v. *syhkästä*.)

11. *Völjöötyö* 'kulkeutua vaivalloisesti'

KKS:ssa (2009 s. v. *völjäytyö*, viitattu 22.11.2018) lekseemi esiintyy merkityksessä 'raahautua ja ahtautua' ainakin vienalaismurteiden alueella Kontokissa. *Völjöötyö* tai *völjäytyö* on johdettu verbistä *völjätä*. SSA:n (1992–2000) mukaan lekseemi *völjätä* lainautuu ruotsista verbistä *följa*, 'seurata, saattaa, noudattaa'. Lönnrotin teksteissä *följata* ja *völjätä* ovat esiintyneet jo 1880-luvulla. Lekseemistä on käytössä muun muassa myös muodot *höljätä*, *följätä* ja *völjata*. Verbin merkitykseksi annetaan 'kuljettaa, viedä; johdattaa, ohjata; kulkea perässä, seurata'.

SMSA:ssa verbin *völjätä* merkitykseksi kuvataan 'tuoda, kuljettaa', 'viedä', 'seurata', 'saattaa', 'astuttaa' ja 'pysyä mukana'. Lekseemiä esiintyy murteissa hyvin laajalla alueella: Kainuu (Sotkamo, Taivalkoski), varsinaiset kaakkoismurteet (Kurkijoki), perihämäläiset murteet (Kuhmalahti, Längelmäki), Pohjois-Karjala (Tohmajärvi), Länsi-Uusimaa (Vihti, Pyhäjärvi), Pohjois-Pohjanmaa (Pudasjärvi), Pohjois-Savo (Iisalmi, Viieremä), Keuruun-Evijärven seudun välimurteet (Ähtäri), Päijät-Häme (Jämsä), Keski-Pohjanmaa (Lohtaja), Sortavalan seudun välimurteet (Sortavala), Porin seutu (Nakkila, Merikarvia), Etelä-Savo (Kangasniemi), Keski-Pohjanmaa (Lestijärvi), Etelä-Pohjanmaa (Laihia) ja Keski-Suomi (Karstula).

Varsinaisena tutkimuskohteena oleva *völjätä*-verbin johdos *völjäytyä* siis esiintyy KKS:n (2009 s. v. *völjäytyö*) ja SMSA:n (s. v. *völjäytyä*, *völjäätyä*.) mukaan karjalan kielessä vienalaismurteissa ja suomessakin ainakin Pohjois-Karjalan murrealueella (Ilomantsi) merkityksessä 'rahtautua', joka on aineiston merkityksen 'kulkeutua vaivalloisesti' kanssa hyvin läheinen. Merkityksessä 'nousta ylöspäin' tai 'kiivetä sopimattomaan paikkaan' sekä myös 'tuppaantua matkalle mukaan' lekseemiä esiintyy niin ikään Pohjois-Karjalan murrealueella (Kiihtelysvaara, Tohmajärvi) (SMSA s. v. *völjäytyä*, *völjäätyä*). Luultavasti sanaa esiintyy suomen murteissa laajemmalla alueella, sillä *völjätä* kuitenkin on laajasti käytössä oleva verbi (SMSA s. v. *völjätä*). *Völjäytymisen* etymologia kulkee sanan *völjätä* kautta ruotsin kielen verbiin *följa* (SSA 1992–2000 s. v. *völjätä*).

Karjan kattšou ta vielä joka päivä nuotalla ta verkolla völjäytyy. Proasniekka-aihana rahvašta pertii täyši völjäytyy. Kontokki. (KKS 2009 s. v. *völjäytyö*, viitattu 22.11.2018.)

Följata, völjätä, höljätä, följätä, völjata, jne. 'kuljettaa, viedä; johdattaa, ohjata; kulkea perässä, seurata'. (SSA 1992–2000 s. v. *följata*.)

'Kuljettaa'. *Pahahan niitä* [tynnyreitä] *muute oisi olluv völjätä*. Sotkamo.

'Edestakaista oloa, tiheään vaihtamista, siirtymistä paikasta toiseen'.

'Tuoda, kuljettaa'. *Mist hiä on völjänt tän kaiken mualiman vöryt?* Kurkijoki.

'Viedä'. Tohmajärvi.

'Seurata'. *Ei tätä vaskee viitti laskee viäl hakaan ei se se kumminkaa följät toisii. Keuhkotauti följää sitä sukuu se ov vitsi*. Vihti.

'Kuljettaa jotakin vaikeasti tai hankalasti'. *Ottaa völjyyyn* 'ottaa matkaan'. Pudasjärvi.

'Pysyä mukana'. *Kyllä mun hevonen juoksi niin kovaa jottei toisten yhtää följänny*. Laihia.

Älä ny mee nuaren joukkaa et suinka si niiren joukos följää. Laihia.

'Astuttaa [lehmä]'. *Lehmä völjättiin*. Kuhmalahti.

'Saattaa'. *Hääväki meni sitte [häiden loputtua] följäämää morseinta*. Merikarvia. (SMSA s. v. *völjätä*.)

'Rahtautua'. *Mitä sinä siinnä ovesa kahtaanne päin rahtaavut (tahi völjäävyt) tuvaj jiiähytät (tahi puljaavut) ilman asiitak*. Ilomantsi.

'Nousta ylöspäin'. *Kuka Juutas sinun käski sinne katolle völjäätymään* [ts. nousemaan]. Kiihtelysvaara.

'Kiivetä jonnekin sopimattomaan paikkaan' tai 'tuppaantua jonnekin matkalle mukaan'. *Mitä sinä sinne katolle völjäävyt. Elä völjäävykkääk muien kansan lähtemään*. Tohmajärvi. (SMSA s. v. *völjäytyä, völjäytyä*.)

12. **Örnästä** 'mennä määrätietoisesti, nopeasti paikasta a paikkaan b'

Ei siinä kauvoa kerkie vanahata ku minä teältä Tornioon örnäsen.

Käyttämistäni lähteistä ei löydy tietoja lekseemin merkityksestä, etymologiasta eikä levikistä. Kyseessä on kenties tilapäismuodoste, jolloin verbi on muodostunut jossakin tilanteessa hetkellistä käyttötarkoitusta varten.

4.2. Paikallaan olemista ilmaisevat verbit

13. **Jornottoa** 'tietynlaista paikallaanolemista'

Jos minä Kaenuuseen muuttasin niv varmaan minähis sittev vaen vakavana jornottasin.

KKS:ssa (2009, viitattu 22.11.2018) deskriptiiviverbille *jorottoa* annetaan aineistoon täsmäävä merkitys 'seisoa kauan yhdessä paikassa', mutta myös toinen merkitys 'tehdä jotakin (esim. puhua, laulaa) verkalleen'. Karjalan kielen murrealueista lekseemiä käytetään kaikilla kolmella murrealueella. Esimerkkien perusteella verbiä esiintyy vienalaismurteissa Uhtualla merkityksessä 'tehdä jotakin verkalleen'. Eteläkarjalaismurteissa esiintyy molemmat merkitykset. 'Seisoa kauan yhdessä paikassa' -merkityksessä lekseemiä käytetään Ilomantsissa ja Suojärvellä, toisessa tarkoituksessa verbi taas esiintyy Korpiselän alueella. Aunukselaismurteissa (Säämäjärvi) käytössä näyttäisi esimerkkien perusteella olevan ainoastaan 'verkalleen tekemistä' tarkoittava verbi. (KKS 2009 s. v. *jorottoa*, viitattu 22.11.2018.)

Kuten KKS:kin, (2009, viitattu 22.11.2018) myös SMS (1985–2008) antaa esimerkkien perusteella kaksi erilaista merkitystä, joista toinen on yhtenevä aineiston kanssa. Alla mainituista esimerkkilauseista ensimmäisessä *jornottaa* tarkoittaa selvästikin 'paikallaan olemista', mutta jälkimmäisessä verbiä käytetään koloratiivirakenteessa *mennä*-verbin kanssa. Sanakirjassa esiintyy monenlaisia esimerkkejä, joissa lekseemin merkitys ja käyttöyhteys vaihtelevat alueittain. Esimerkiksi Hattulassa verbiä *jornottaa* voidaan käyttää myös ääntelystä. Levikin suhteen SMS:ssa on tietoja lähinnä Pohjos-Savosta ja Kainuusta. Esimerkeissä mainitaan Hattula, Tohmajärvi, Kärämäki, Kajaani ja Puolanka. (SMS 1985–2008 s. v. *jornottaa*.)

SKES:n (1955–1981) mukaan lekseemin etymologia palautuu verbiin *jorista* 'myristä, matalasti hyräillä, höristä, urista jne.'. *Joro* tarkoittaa 'vetelystä', 'jorisijaa' sekä 'lörpöttäjää' ja *jorottoa* 'makaamista' (*makaa jorottaa*), joten merkityskään ei ole enää kovin kaukana. Lekseemi pohjautuu aunuksenkarjalan, lyydin, vepsän, viron ja liivin kieliin. Lisäksi nykynorjassa esiintyy murteellinen muoto *jårå*, joka tarkoittaa 'useiden keskenään puhuvien ja naureskelevien henkilöiden aikaansaamaa sorinaa'. (SKES 1955–1981 s. v. *jorista*.)

Se ei pahasti kysele se ei kun jornotti vaen puhumattomana. Kajaani.
Mies mennäj jornottaa. Puolanka. (SMS 1985–2008 s. v. *jornottaa*.)

Haugi lahukašša šeizou đorottau. Ilomantsi.
Nygöi yhes tilas hyvin jorottoa. Suojärvi. (KKS 2009 s. v. *jorottoa*.)

14. **Jutkottaa** 'olla liian paksuissa vaatteissa'

Viientoesta asteen helteellä jutkottaa villapajassa!

SMS:n (1985–2008) mukaan verbiä *jutkottaa* käytetään etenkin koloratiivirakenteissa 'paikallaan olemisesta', mutta myös 'verkkaisesta ja vaivalloisesta toiminnasta'. Siten kumpikaan merkitys ei vastaa aineistossa annettua merkitystä 'liiallisesta pukeutumisesta'. Eniten tietoja lekseemin käytöstä on Pohjois-Karjalasta ja Pohjois-Savosta. Jonkin verran tietoja on myös Etelä-Savosta, Keski-Suomesta, Etelä- ja Keski-Pohjanmaalta, Kainuusta ja Peräpohjolasta. Etymologiasta ei löytynyt tietoja käyttämistäni lähteistä.

*Hevone seistaj jutkotti. Maaninka.
Siellä se [hukkunut] jutkotti järven pohjassa. Vaala.
Kasvoo jutkottoo. Pielavesi. (SMS 1985–2008 s. v. *jutkottaa*.)*

15. **Konottaa** 'olla tilanteeseen nähden sopimattoman vertikaalisessa asennossa'

Elä konota! Nyt peä tyynyyn.

SMS (1985–2008 s. v. *konottaa*) mukaan verbi *konottaa* on toisin sanoin *könöttää*, *tököttaa* tai *toljottaa*. Sitä siis käytetään puhuttaessa 'paikoillaan, jäykkänä tai näkyvillä olemisesta'. Siten merkityksen voisi sanoa olevan aineiston kanssa yhtenevä. Eniten tietoja lekseemin esiintymisestä on Pohjois-Karjalasta ja Pohjois-Savosta. Joitakin tietoja on myös Etelä-Savosta, Keski-Suomesta, Etelä- ja Keski-Pohjanmaalta, Kainuusta ja Peräpohjolasta. Etymologiasta ei löytynyt tietoja.

16. **Lorsottaa** 'maata, olla paikoillaan passiivisena mutta verrattain tyytyväisenä'

Moata lorsottaa.

Aineistossa lekseemiä käytetään koloratiivirakenteessa *maata*-verbin kanssa. Myös SMSA:ssa verbi *lorsottaa* esiintyy koloratiivirakenteessa, mutta hieman toisenlaisessa merkityksessä. Ainakin Sortavalassa (Sortavalan seudun välimurteet) lekseemiä käytetään henkilöstä, joka istuu pitkät ajat naapurissa puhelemassa jokapäiväisistä asioista. Muissa lähteissä ei ole tietoa etymologiasta eikä laajemmasta merkityksestä tai levikistä.

Ainoa esimerkki merkitykseen liittyen on selvästi aineistosta poikkeava, eikä sen esiintymispaikka ole Kainuun murrealue.

*Siihen tul mokoma koko päiväks istumaa ja huastua lorsottamaan kaikelais ja vei ajan toisiltaki. Sortavala. (SMSA s. v. *lorsottaa.*)*

17. **Mällötteä** ’olla onnellisessa olotilassa ja näyttää se tarpeettoman selkeästi’

Mitä nä mällötät?

KKS:n (2009, viitattu 22.11.2018) esimerkeissä lekseemi *mällötteä* esiintyy aina koloratiivirakenteessa, toisin kuin aineistossa. Merkitykseksi kuvataan ’möllöttää, töllöttää’. Esimerkeistä ei tule ilmi, kuvataanko verbillä nimenomaan onnellisessa olotilassa *mällöttämistä* vai muuten vain olemista. Merkitykset kuitenkin vaikuttaisivat olevan toisistaan poikkeavat. Lekseemiä käytetään kaikilla kolmella karjalan kielen murrealueella eli aunukselais- (Säämäjärvi), eteläkarjalais- (Korpiselkä) ja vienalaismurteiden (Vuokkiniemi) alueella. SMSA:ssa verbin *mällöttää* merkitykseksi annetaan ‘tollottaa, tuijottaa tyhmänä’ sekä ‘itkeä kovaäänisesti’. Nämäkään merkitykset eivät täsmää aineiston kanssa. Esimerkit ovat Pohjois-Savon (Iisalmi ja Varpaisjärvi) sekä Peräpohjolan murrealueelta (Kemijärvi). Varsinaisia etymologiatietoja ei löydy käyttämistäni lähteistä, mutta verbiä kuitenkin esiintyy suomen sukukielessä karjalassa.

Istuo mällöttäy. Vuokkiniemi.

Kattšoo mällöttää. Korpiselkä.

*Seizotto mällätättö, etto mene roadoh ni kunne. Säämäjärvi. (KKS 2009 s. v. *mällötteä*, viitattu 22.11.2018.)*

‘Katsella tyhmännäköisesti näkyä’ *Mitä sinä siinä mällötät? Ekkö näje, vaikka nuin selevästi mällöttää. Kemijärvi.*

Möllöttää, mällöttää, vällöttää. Varpaisjärvi.

‘Ulvovaa itkemistä’. Iisalmi. (SMSA s. v. *mällöttää.*)

18. **Vänötteä, vänksötteä** ’olla vinossa asennossa (esineistä tai ihmisistä)’

Eistä soa tuolla laella vänöttää ajjaessa!

Lekseemeille *vänötteä* ja *vänksötteä* ei löytynyt mistään tutkimastani sanakirjasta sama-merkityksisiä verbejä. SMSA:ssa on koloratiivirakenteessa esiintyvä verbi *vänöttää*, joka

tarkoittaa 'itkemistä'. Lekseemiä esiintyy Pohjois-Savon murteissa (Kuopio ja Pielavesi). Yhtäkään mainintaa Kainuun murrealueesta ei ole. Etymologiaakaan kyseiselle lekseemille ei löytynyt.

Käeläni vähä lipsautin, niin se siitä rupesj itkee vänöttämään. Pielavesi.

Itkeä vänöttää. Kuopio.

Kyllä se tuo mejjän Maija itkeä vänöttää ku Matti jätti. Kuopio. (SMSA s. v. vänöttää.)

19. ***Vökälehteä*** 'oleilla laiskana ja hieman tielläkin'

KKS:ssa (2009, viitattu 22.11.2018) lekseemin *vökälehteä* kanssa läheiselle verbille *vötkyö* merkitykseksi esitetään 'vetelehtiä, maleksia'. Merkitykset vastaavat hyvin toisiaan. Verbi esiintyy karjalan kielen murrealueista ainakin eteläkarjalaismurteiden alueella, Suojärvellä. SKES:n (1955–1981) mukaan substantiivi *vökäle* esiintyy Pohjois-Savon, Pohjois-Pohjanmaan, Kainuun ja Peräpohjolan murrealueilla merkityksessä 'hidas, haluton, saamaton, nahjusmainen ihminen, iso ja kömpelö olio'. Verbit *vökelehtää*, *vökelehtiä*, *vökeltää*, *vökälehtää*, *vökälehtiä* ja *vökästellä* esiintyvät paikoin Laatokassa ja Pohjois-Karjalassa sekä Savossa, Keski-Pohjanmaalla ja Kainuussa. Verbien merkitykseksi annetaan 'olla joutilaana, vetelehtiä, tehdä tuhertaa, kulkea hitaasti ja vaivalloisesti'. Kyseessä lienee alkuperältään suomalainen sana. (SKES 1955–1981 s. v. *vökelö*.)

SMSA:n mukaan lekseemi *vökälehtiä* esiintyy merkityksessä 'kuljeskella veltosti, puuhaa vailla' ja verbi *vökälehtää* Kemijärvellä (Peräpohjolan murteet) merkityksessä 'olla jouten, laiskotella, kulkea joutilaana'. Merkityksessä 'kulkea vaivalloisesti' käytetään lekseemiä *vökelehtiä*. Lähes kaikista edellä esille tulleista merkityksistä välittyy laiskuus ja joutilaana oleminen, joten lähteet täsmäävät hyvin aineistossa esitettyyn merkitykseen 'oleilla laiskana ja hieman tielläkin'.

(Hebo) vötkyö pihoi myö, tšakkoi varoaa. Koiz vötkytäh akat ed moanita et saa houkutelluksi nurmel. Suojärvi. (KKS 2009 s. v. *vötkyö*, viitattu 22.11.2018.)

'Kuljeskella veltosti puuhaa vailla'. *Mee kottiis tiältä vökälehtimästä.* Paikka tuntematon. (SMSA s. v. *vökälehtiä*.)

'Olla jouten, laiskotella, kulkea joutilaana'. *Tässähän tuo on vökälehtäny jo kuukausimitalla eikä näy tienoja kyselevänkähän. Siinä nuo mökissähän vökälehtävät*

parahuuvissaan olevat miehet ja parako heille evähän kantanee. Kemijärvi. (SMSA s. v. *vökälehtää*.)

‘Kulkea vaivalloisesti’. *Tuolta se [vanha lehmä] nyt vökälehti rumpumahase kansa. Ennenku mie sinne ast vökelehin se om päivä puoles.* Tuntematon. (SMSA s. v. *vökelehtiä*.)

20. *Vötkytä* ’laiskotella, olla saamaton’

Kotonasa vaev vötkyää eikä mittääl leipäsä etteen tie.

Vötkytä ja edellä mainittu sana-artikkeli *vökälehteä* eivät paljontaan eroa toisistaan. Siten lekseemien tutkimisessa voisi käyttää osittain samojakin sanakirjojen artikkeleita. Nostan tässä kuitenkin esille vielä verbin *vötkytä* kanssa hyvin läheisen lekseemin *vötköttää*. SSA:ssa (1992–2000) mainitaan, että *vötköttää* esiintyy ensimmäisen kerran Lönnotin teksteissä 1880-luvulla ja paikallisesti sen kerrotaan esiintyvän savolaismurteissa, joihin myös Kainuun murre kuuluu. Merkitykseksi esitetään ’maata rötköttää, pötköttää’. Lisäksi mainitaan *vötkistellä* merkityksessä ’laiskotella, vetelehtiä, liikkua laiskasti’ sekä *vötkötteä* ja *vötkytä* merkityksessä ’lojua, retkottaa; löntystää’. SMSA:ssa lekseemin *vötköttää* merkityksiksi esitetään ’veltto’, ’lorvailla, lepäillä’ ja ’makailla ja vetelehtiä joutilaasti’. Nämä täsmäävät hyvin aineiston merkitykseen ’laiskotella, olla saamaton’. Lisäksi lekseemiä käytetään osana koloratiivirakennetta *mennä-* ja *juosta-*verbien kanssa. Verbiä esiintyy Pohjois-Karjalan murteiden (Tohmajärvi), varsinaisten kaakkoismurteiden (Parikkala), Peräpohjolan murteiden sekä Keski-Suomen murteiden (Viitasaari) alueella.

‘Veltto’. Tohmajärvi.

‘Lorvailla, lepäillä’. Parikkala.

Mennä vötkötti alas mäestä. Peräpohjola.

Juosta vötköttää. Paikka tuntematon.

‘Joutilasta makailemista ja vetelehtimistä’. *Siellähä se moata vötköttää mejä tuvan penkillä päiväkauet. Pitähä sitä Pekanki heretä vötköttämästä ja ruveta jottai äikylöimään.* Viitasaari. (SMSA s. v. *vötköttää*.)

21. *Örnötteä* ’olla paikallaan (jokseenkin huomattavana)’

Kahtokoahan mite' iso sarvijoakko tuolla örnöttää tuolla laeturin peässä.

Käyttämistäni lähteistä ei löytynyt mitään tietoja lekseemistä *örnötteä*.

4.3. Yhteenveto

Monista aineiston sanoista on vaikea löytää tietoja merkityksestä, etymologiasta ja levi-
kistä. Tälle syynä voi olla se, että sanat ovat tilapäismuodosteita. Ne siis ovat syntyneet
jotakin kielenkäyttötilannetta varten, ja ovat käytössä vain lyhyen aikaa tai jopa kerta-
käyttöisesti. Aineistossani tällaisia sanoja ovat mahdollisesti *ruikasta*, *örnästä* ja *örnöt-
teä*, sillä niistä ei löydy lähteistä ollenkaan. Verbit voivat myös olla hyvin vähän tunnet-
tuja ja pienellä alueella käytettyjä. Nämä kolme sanaa voivat esimerkiksi olla vain Sep-
pästen perhepiirissä käytössä, jolloin on aivan loogista, että niitä ei löydy mistään muu-
alta. Lisäksi voi olla mahdollista, että ne ovat uudempia murre sanoja, jotka ovat syntyneet
vasta lähteiden valmistumisen jälkeen. Osa käyttämistäni sanakirjoista on jo melko iäk-
kää, ja tietojen keruusta on voinut vierähtää vuosikymmeniä.

Käytän taulukkoja (1–3) analyysini yhteenvedon tukena helpottaakseni ymmärrettä-
vyyttä. Alla olevassa taulukossa 1 havainnollistan aineiston verbien merkityksiä suh-
teessa lähteisiin. Keskimmaisessä pystysarakkeessa esitetään aineiston sanat, oikeassa
reunassa taas näkyy niiden lukumäärä.

TAULUKKO 1. Verbien merkitysten vertailu lähteisiin.

Merkitys	Lekseemi	Luku- määrä
Yhtenevät merkitykset	<i>hönttästä, karnasta, lerkkasta, lontostoa, syhkästä, jornottoa, konottoa, vökälehteä, vötkytä</i>	9
Läheiset merkitykset	<i>jompie, köytteä, länttästä, päkitteä, völjäötyö</i>	5
Eroavat merkitykset	<i>jutkottoa, lorsottoa, mällötteä, vänötteä</i>	4
Ei tietoja	<i>ruikasta, örnästä, örnötteä</i>	3
Yhteensä		21

Lähes puolet aineiston verbien merkityksistä ovat yhteneviä lähteiden kanssa (taulukko
1). Usein täsmäävien tarkoitteiden lisäksi lähteissä esiintyy myös muita, aineistosta poik-
keavia merkityksiä. Siten maininta ”yhtenevät merkitykset” ei tarkoita sitä, että kaikki
lähteissä esitetyt merkitykset olisivat aineiston kanssa täysin yhteneväisiä. Lähteinä käy-
tän SMS:ää (1985–2008), SMSV:ta, SMSA:a, KKS:a (2009), SSA:ä (1992–2000) ja
SKES:a (1955–1981).

21:stä verbistä viidellä (*jompie, köytteä, länttätä, päkitteä, völjäötyö*) on lähteiden kanssa hyvin läheiset tarkoitteet (taulukko 1). Esimerkiksi lekseemin *länttätä* kohdalla lähteiden merkitykset kuvaavat kyllä kulkemista, mutta kuitenkin 'kulkeminen' eroaa jonkin verran aineistossa mainitusta kuvauksesta 'kävellä määrätietoista tahtia'. Tällaisissa tapauksissa kyse on todennäköisesti puhekielen varioitumisesta, merkityksen muuttumisesta kielenkäytössä sekä kielenkäyttäjien käsityseroista. Joku toinen kielenkäyttäjä ymmärtää sanan merkityksen hieman eri tavalla ja siirtää ehkä tätä tietoa sellaisenaan eteenpäin.

Neljän verbin (*jutkottoa, lorsottoa, mällötteä, vänötteä*) merkitykset aineistossa eroavat täysin lähteissä esitetyistä merkityksistä (taulukko 1). Eroavaisuudet voivat johtua esimerkiksi siitä, että alueella on syntynyt uusia verbejä merkityksineen, vaikka sama sana tarkoittaisikin jollakin eri alueella jotakin aivan muuta. Verbin alkuperäinen merkitys on voinut myös muuttua kielenkäyttötilanteessa joksikin toiseksi merkitykseksi. Kielenkäyttäjä, tai jopa sanaston kokoaja, on voinut ymmärtää verbin merkityksen eri tavalla, kuin sen merkitys muualla käsitetään.

Taulukossa 2 käsittelen aineiston lekseemien levikkiä. Pääpaino tarkastelussa on, esiintyykö verbi lähteiden mukaan Kainuun murrealueella vai ei.

TAULUKKO 2. Verbien esiintymisalue Kainuun murrealueen suhteen.

Levikki	Lekseemi	Lukumäärä
Esiintyy Kainuun murrealueella	<i>hönttätä, jompie, karnasta, köytteä, lerkkasta, syhkästä, jornottoa, jutkottoa, konottoa, vökälehteä, vötkytä</i>	11
Ei tietoja Kainuun murrealueelta	<i>lontostoa, länttätä, päkitteä, lorsottoa, mällötteä, vänötteä, völjäötyö</i>	7
Ei tietoja ollenkaan	<i>ruikasta, örnästä, örnötteä</i>	3
Yhteensä		21

Lähteissä mainitaan 11 verbin kohdalla Kainuun murrealue lekseemin esiintymisalueeksi. Verbeistä seitsemän kohdalla ei löydy mainintaa Kainuun murrealueesta, ja kolmen lekseemin käyttöalueesta ei löydy ollenkaan tietoja. Mahdollisesti useampikin aineiston sanoista esiintyy Kainuussa, mutta lähteissä ei ole tietoja siitä. Esimerkiksi verbistä *völjäö-*

työ ei löydy levikkitietoja kuin karjalan kielestä ja Pohjois-Karjalan murrealueelta. Lekseemi on johdettu sanasta *völjätä*, joka on laajasti suomen murteissa tunnettu verbi. Myös johdos *völjäötyö* tai *völjäytyä* lienee käytössä esitettyä laajemmalla alueella. (Taulukko 2.)

Vain hieman yli puolet aineiston verbeistä esiintyvät varmasti lähteiden perusteella Kainuun murrealueella (taulukko 2). Tämä voi johtua siitä, että sanat ovat levinneet Kainuuseen vasta myöhemmin, lähteiden tietojen keruun jälkeen. Sanat ovat myös voineet tarttua muilta murrealueilta henkilöille, joiden murretta Minna ja Maiju Seppänen ovat sanastoonsa koonneet. Voi olla mahdollista, että verbit eivät ole laajemmin Kainuun murrealueella käytössä, vaan ainoastaan Minna ja Maiju Seppäsen tutkimilla henkilöillä. Murrasastonsa esittelyssä tekijät toteavatkin, että kokoamistyö on keskittynyt etupäässä heidän kotonaan puhuttuun murteeseen sekä Hyrynsalmen ja Suomussalmen murteeseen.

Toisekseen sitäköön mahdollisuutta ei voida täysin sulkea pois, että verbit eivät vain ole tulleet esille Kainuussa tietojen keruun yhteydessä esimerkiksi siksi, että ne eivät sattumalta ole olleet tutkittavien henkilöiden omissa kielimuodoissa yleisiä. Sen vuoksi lähteissä ei ole mainittu Kainuun murrealuetta levinneisyysalueeksi, vaikka mahdollisesti osa murteen puhujista sanaa saattaisi käyttääkin.

Alla olevassa taulukossa 3 eritellään verbien etymologiaa lähteistä löytyvien tietojen perusteella. Kuten taulukosta selviää, suurimmalle osalle lekseemeistä ei ole saatavilla tietoa.

TAULUKKO 3. Verbien etymologia lähteiden perusteella.

Etymologia	Lekseemi	Lukumäärä
Sukukielistä	<i>köyhteä, jornottoa, lontostoa, länttästä, mäl-lötteä</i>	5
Ruotsista	<i>völjäötyö</i>	1
Mahdollisesti alkuperältään suomalainen	<i>hönttästä, vötkytä, vökälehteä</i>	3
Ei tietoja	<i>jompie, karnasta, lerkkasta, päkitteä, rui-kasta, syhkästä, örnästä, jutkottoa, konot-toa, lorsottoa, vänötteä, örnötteä</i>	12
Yhteensä		21

Sanoista viisi on peräisin suomen sukukielistä. Näihin luen mukaan myös kaikki verbit, jotka esiintyvät KKS:ssa (2009) ja siten myös karjalan kielessä. Tällaisia verbejä on Lisäksi tähän ryhmään kuuluvat ne lekseemit, joiden alkuperä on SKES:n (1955–1981) ja SSA:n (1992–2000) mukaan suomen sukukielistä. Näistä viidestä verbistä kaikki paitsi *köytteä* mainitaan KKS:ssa (2009) ja kaksi (*köytteä* ja *jornottoa*) kerrotaan SKES:n (1955–1981) mukaan esiintyvän suomen sukukielissä, kuten liivissä. Ruotsalaisperäiseksi osoittautuu ainoastaan verbi *völjäötyö* (SSA 1992–2000 s. v. *völjätä*). Mahdollisesti alkuperältään suomalaisia ovat *hönttätä*, *vötkytä* ja *vökälehteä*. Verbi *vötköttää* on esiintynyt Lönnrotin teksteissä 1880-luvulla, kuten myös sana *höntti*, josta *hönnätä* on muodostunut (SSA 1992–2000 s. v. *vötköttää*, s. v. *höntti*). SKES:ssa (1955–1981) mainitaan alkujaankin suomen murteissa esiintyvä sana *vökelö*, joka on verbin *vökälehteä* kantasana. (Taulukko 3.)

12:lle aineistoni sanoista ei löydy etymologiatietoja käyttämistäni lähteistä. Tämä johtuu pitkälti siitä, että tutkimani verbit ovat vain murteissa ja hyvin suppeillakin alueilla esiintyviä sanoja. Osa aineiston verbeistä lienee hyvin harvinaisia, minkä vuoksi niiden etymologiaakaan ei ole tutkittu. Kaikkien suomen kielen sanojen alkuperää ei ole edes mahdollista selvittää, koska kieleemme sanasto – erityisesti murreosanasto – elää jatkuvassa muutoksessa. Sanoja tulee ja menee, ja niitä on niin paljon, että kaikkien etymologian tutkiminen ei ole mahdollista.

5. PÄÄTÄNTÖ

Kainuun murrealue kuuluu savolaismurteisiin ja edelleen itämurteisiin. Murrealueen keskeisimpiä piirteitä ovat muun muassa *ht ts*-yhtymän vastineena, preesensin yksikön 3. persoonan pääte *-pi* ja jälkitavujen pitkien *a-* ja *ä-*vokaaliyhtymien diftongiutumisen muotoon *-oa* tai *-eä*. Aineistossani esiintyviä Kainuun murteen piirteitä ovat diftonginreduktio sekä jälkitavujen *a-*loppuisten vokaaliyhtymien diftongiutumisen tai laventumisen.

Tutkimuskohteena Kainuun murre oli minulle luonteva valinta, sillä olen kyseiseltä murrealueelta kotoisin ja murteet ovat aina kiinnostaneet minua. Kiinnostukseni Kainuun murretta kohtaan on juuri sen vuoksi vahva, että siinä on minulle sekä tuttuja että entuudestaan tuntemattomia piirteitä. Toinen peruste tutkia aihetta oli yleinen mielenkiinto murteita kohtaan niin maallikoiden kuin kielitieteilijöidenkin keskuudessa.

Teoriataustaltaan tutkielmani on sociolingvistista tutkimusta, tarkemmin alalajiltaan sanastontutkimusta. Sociolingvistiikka on 1950-luvulla alkunsa saanut tutkimussuuntaus, joka tutkii kielen yhteyksiä yhteiskuntaan. Sanastontutkimus taas tutkii kielen sanoja, sanojen keskinäisiä suhteita ja sanojen suhdetta kielenulkoiseen maailmaan. Sanastontutkimuksessa on erilaisia osa-alueita, joista olen keskittynyt omassa tutkielmassani etymologiaan ja sanasemantiikkaan.

Tutkielmassani olen tarkastellut Minna ja Maiju Seppäsen (2002) kokoamaa Pientä Kainuun murteen verbisanastoa. Sanastossa on merkityksineen ja esimerkkeineen 133 verbiä, jotka olen ryhmitellyt merkityksen mukaan aineiston rajaamisen helpottamiseksi. Sanasto perustuu tekijöiden havaintoihin lähinnä kotimurteestaan perustuen etupäässä Hyrynsalmen ja Suomussalmen alueen murteeseen.

Olen jakanut murreosanaston verbit ryhmiin, joista olen valinnut kaksi, joihin kuuluvat liikkumista ja paikallaan olemista ilmaisevat verbit. Näistä 30 sanasta olen rajannut pois 9 yleiskielistä verbiä, jolloin lekseemejä jäi jäljelle 21. Olen etsinyt tietoa sanojen eri merkityksistä, levikistä ja etymologiasta. Verbiin merkitysten suhteen olen tarkastellut, täsmäävätkö aineistossa esitetyt merkitykset lähteiden kanssa. Levikin osalta olen kiinnittänyt huomiota erityisesti siihen, mainitaanko lähteissä verbin esiintymisalueeksi

Kainuun murrealue. Olen muodostanut tutkimukseni tuloksista lopuksi johtopäätöksiä ja esitellyt päätelmiäni muun muassa siitä, miksi kaikista sanoista ei löytynyt tietoja esimerkiksi etymologian suhteen.

Aineiston 21 verbistä yhdeksällä on lähteiden kanssa täsmävä merkitys. Lähteissä voi olla myös muita niin yhteneviä kuin poikkeaviakin merkityksiä. Viiden verbin kohdalla merkitykset ovat lähellä toisiaan, mutta eivät täysin yhtenevät. Neljän sanalle merkitykset eroavat merkittävästi lähteistä, kun taas kolmelle lekseemille merkityksiä ei ollut lainkaan saatavilla. 11 verbiä, eli hieman yli puolet, mainitaan lähteissä Kainuun murrealueella esiintyviksi murre sanoiksi. Seitsemän sanan kohdalla lähteissä ei ollut mainintaa Kainuun murrealueesta ja kolmelle ei löytynyt ollenkaan tietoja levikistä. Verbeistä viisi on peräisin suomen sukukielistä, yksi ruotsista ja kolmen alkuperä on todennäköisesti suomalainen. Huomattavan suurelle määrälle, 12 verbille, ei ollut saatavilla etymologiatietoja lainkaan.

Pienessä Kainuun murteen verbisanastossa (Minna Seppänen & Maiju Seppänen 2002), josta otin aineistoni, olisi vielä todella paljon tutkittavaa. Tarkasteltuani 133 verbistä 21:tä jäljelle jäi 112 lekseemiä, jotka jäivät tutkimuksen ulkopuolelle. Tosin osa näistä reilusta sadasta on yleiskielisiä ja rajautunee siten tutkimuksessa pois. Tutkittavaa riittäisi kuitenkin todella hyvin myös tulevaan pro gradu -tutkielmaani. Myös sanastossa (Minna Seppänen & Maiju Seppänen 2002) esiintyviä Kainuun murteen piirteitä voisi tutkia tarkemmin tai murre sanastoa vertailla johonkin toiseen sanastoon tai murteeseen. Mahdollinen jatkotutkimus kyseisestä aineistosta (Minna Seppänen & Maiju Seppänen 2002) voisi ilman muuta keskittyä vain verbien etymologiaan, jos tietoja on tarpeeksi saatavilla.

Kainuun murteesta voisi tehdä sanastontutkimusta vielä paljon lisääkin. Tutkimusaineistona voisi toimia jokin muukin Kainuun murteen sanasto, esimerkiksi sellainen, jossa on muitakin sanaluokkia kuin verbejä. Sanastoa voisi tutkia myös erilaisista murreteksteistä. Teoriatausta tutkimuksessa voisi olla myös kansandialektologinen, jos aineiston tekijällä ei ole kielitieteellistä taustaa.

Olen kuvannut tutkimukseni vaiheet tarkasti ja juuri sellaisina kuin ne ovat, joten työ on mahdollista toistaa samanlaisin tuloksin. En ole käyttänyt intuitiotani vaan analysoinut verbejä tieteellisesti lähteitä käyttäen. Siten tutkimukseni on pätevä ja luotettava, sillä

esittämäni tiedot on mahdollista tarkistaa ja todistaa paikkaansa pitäviksi. Ainoastaan pohdiskeluni tutkimustulosten ja tietojen löytymättömyyden syistä sisältää arveluita, joita ei voida tieteellisesti todistaa oikeiksi. Tämä johtuu siitä, ettei näiden arveluiden tueksi ole tutkimuskirjallisuutta. Olen kuitenkin osoittanut tekstissäni sananmuodoilla, että pohdinnat eivät ole varmaa, todistettua tietoa.

LÄHTEET

Aineisto

Pienen Kainuun murteen verbisanaston 133 sanasta 21 liikkumista ja paikallaan olemista ilmaisevaa verbiä. Koostajat: Minna ja Maiju Seppänen. Saanti: <http://users.utu.fi/mielse/>.

Kirjallisuus

ERONEN, RIITTA 2007: *Uudissanat rötösherrasta salarokkaaseen*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

HEIKKINEN, VESA – VOUTILAINEN, EERO 2009: Koloratiivirakenne *Hirventappopaikka*-romaanissa. – Vesa Heikkinen (toim.), *Kielen piirteet ja tekstilajit. Vaikuttavia valintoja tekstistä toiseen* s. 135–169. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 157. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HÄKKINEN, KAISA 1985: *Suomen kielen sanaston historiallista taustaa*. Fennistica 7. Turku: Åbo Akademi.

HÄKKINEN, KAISA 1990: *Mistä sanat tulevat. Suomalaista etymologiaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

JARVA, VESA 2003: *Venäläisperäisyys ja ekspressiivisyys suomen murteiden sanastossa*. Väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

KOPONEN, EINO 1998: *Eteläviron murteen sanaston alkuperä. Itämerensuomalaista etymologiaa*. Väitöskirja. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen seura.

KOSKI, MAUNO 2002: Murteet muodissa. – Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Tiina Onikki-Rantajääskö (toim.), *Äidinkielen merkitykset* s. 49–74. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 869. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kotus = Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Kotus: Nykysuomen sanakirja. https://www.kotus.fi/sanakirjat/kielitoimiston_sanakirja/mika_on_kielitoimiston_sanakirja/kielitoimiston_sanakirjan_taustaa/nykysuomen_sanakirja (8.1.2019).

Kotus: Kielitoimiston sanakirja. https://www.kotus.fi/sanakirjat/kielitoimiston_sanakirja (8.1.2018).

Kotus: Suomen murteiden sanakirja. https://www.kotus.fi/sanakirjat/suomen_murteiden_sanakirja (8.1.2018).

- Kotus: Pääkokoelma. https://www.kotus.fi/aineistot/sana-aineistot/suomen_murteiden_sana-arkisto/paakokoelma (8.1.2018).
- Kotus: Karjalan kielen sanakirja. https://www.kotus.fi/sanakirjat/karjalan_kielen_sanakirja (8.1.2018).
- KOVALAINEN, MIRKO 2011: *Murresanat Kirsti Vähäkankaan Räntätty Raaheksi -murrepakinoissa*. Pro gradu -tutkielma. Oulu: Oulun yliopisto.
- KKS = Karjalan kielen verkkosanakirja. 2009. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 18. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. http://kaino.kotus.fi/cgi-bin/kks/kks_etusivu.cgi 31.1.2015 (22.11.2018).
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. 2017. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. URN:NBN:fi:kotus-201433. Päivitetty 6.6.2018 (11.10.2018).
- LABOW, WILLIAM 1966: *The social stratification of English in New York City*. Washington: Center for Applied Linguistics.
- MANTILA, HARRI 2004: Murre ja identiteetti. – *Virittäjä* 3 s. 322–346.
- MIKONE, EVE 2002: *Deskriptiiviset sanat. Määritelmät, muoto ja merkitys*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 879. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NS = *Nykysuomen sanakirja*. Helsinki: WSOY 1951–1961.
- NYHOLM, LEIF 1982: Kieli ja yhteiskunta. Sosiolingvistiikka marxilaisesta näkökulmasta. – M.K. Suojanen & Päivikki Suojanen (toim.), *Sosiolingvistiikan näkymiä* s. 111–115. Helsinki: Gaudeamus Oy.
- Oulun yliopiston verkkosivut. Oulun nauhoitearkisto (ONA). <https://www.oulu.fi/suomenkieli/node/4099> (8.1.2019).
- PAUNONEN, HEIKKI 1982: Suomen kielen sosiolingvistinen vaihtelu tutkimuskohteena. – M.K. Suojanen & Päivikki Suojanen (toim.), *Sosiolingvistiikan näkymiä* s. 35. Helsinki: Gaudeamus Oy.
- PAUNONEN, HEIKKI 1991: Till en ny indelning av de finska dialekterna. – *Fenno-Ugrica Suecana. Tidskrift för finsk-ugrisk forskning I Sverige* 10 s. 75–79.
- RÄISÄNEN, ALPO 1982: *Kainuun murteiden ja nimistön opas*. Kajaani: Kainuun Sanomat.
- SAARELA, LEENA 1997: *Peruskoululaisten kirjoitelmien kehittyminen sanastotutkimuksen valossa*. Väitöskirja. Oulu: Oulun yliopisto.

- SAVINIEMI, MAIJA 2015: *On noloa, jos ammattilaiset tekevät tökeröitä kielioppivirheitä. Toimitushenkilökunnan kielenhuoltotiedot, -käytännöt ja -diskurssit*. Acta Universitatis Ouluensis, Series B, Humaniora vol. 127. Oulu: Oulun yliopisto. <http://jultika.oulu.fi/files/isbn9789526207773.pdf> (21.11.2018).
- SEPPÄNEN, MINNA 2018: Sähköpostiviesti 27.9.2018. Tekijän hallussa.
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja*. Tutkimuslaitos Suomen suvun julkaisuja 111. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura 1955–1981.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1985–2008.
- SMSA = Suomen murteiden sanakirjan arkisto. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.
- SMSV = Suomen murteiden sanakirjan verkkoversio. <http://kaino.kotus.fi/sms/> URN:NBN:fi:kotus-201110.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1992–2000.
- SMSJ = *Suomen murteiden sanakirja. Johdanto*. Päätoimittaja Tuomo Tuomi. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Helsinki: Valtion painatuskeskus & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1989.
- TORNIO, MARIKA 2008: *Kansandialektologinen tutkimus ei-kielitetiteilijän murrekäsityksistä sanaston tasolla*. Pro gradu -tutkielma. Oulu: Oulun yliopisto.
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://scripta.kotus.fi/visk/sisallys.php?p=450> (20.11.2018).
- VAATTOVAARA, JOHANNA 2009: *Meän tapa puhua. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

LIITE

Suomen murrealueiden kartta SMS:n mukaan.

